

Mariusz Czepczynski: Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities. Representation of Powers and Needs.

Ashgate, Aldershot, 2008. 209 oldal.

Jóllehet Marius Czepczynski munkája illeszkedik a közép- és kelet-európai országok városainak átalakulásáról az elmúlt években menetrendszerűen megjelenő kötetek sorába, a koncepció mégis eltér a megszokottól. Amíg a *The Urban Mosaic of Post-Socialist Europe*, a *The Post-Socialist City* és a *Cities After the Fall of Communism*¹ egyaránt sokszerzős, esettanulmányok tematikus csoportosításából felépülő, interdiszciplináris munkák, a lengyel szerző olyan önálló szintézissel állt elő, amely elméleti háttérét a földrajzos „cultural landscape” iskolából meríti.

A negyvenes éveiben járó Marius Czepczynski az Unywrsitet Gdansk gazdaságföldrajzi tanszékének professzora, aki a brit és német egyetemi közegben és uniós szintű projektekben is gyakran megfordul. Eddigi – angolul és lengyelül megjelent – könyvfejezetei a poszt-szocialista városi táj kulturális jellegzetességein kívül elsősorban a panel világra koncentráltak. Az itt bemutatandó munka a szerző második

monográfiája, és az első, amely nemzetközileg ismert kiadónál jelent meg.

A táj posztmodern jellegét, az anyagi helyett a kulturális teret hangsúlyozó kiforrott bevezetést öt jól körülhatárolt fejezet követi, majd egy rövid, de szintén lendületes és meggyőző összefoglaló zárja. A fejezetek három logikai egységre oszlanak.

Az első két, összesen mintegy ötven oldalt kitevő fejezet alkotja az első részt, amely egy elméleti összefoglaló a városi táj értelmezési lehetőségeiről. Ebben a szerző a Derridára, Foucault-ra, illetve Denis Cosgrove írásaira alapozó, a tájat kommunikációként felfogó posztmodern látásmódot fejti ki, áttekintve a szakirodalom jelentős részét. A Czepczynski által megfogalmazott szintézis szerint a táj a társadalom domináns csoportjai által felállított értékhierarchiát foglalja kódrendszerbe. A táj átformálása tehát a hatalom leglátványosabb kifejeződése is egyben. A szerző hangsúlyozza a tájra vonatkozó definíciók sokféleségét, s a lehetséges értelmezési keret szükségszerű többszintűségét is: egyfelől a tárgyakkal van direkt jelentésük, amely arra vonatkozik, amit megformálnak, másfelől létezik az alkotó által küldött üzenet, amelynek megértéséhez a szemlélőnek az alkotóval közös jelrendszerben kell élnie. Mindemellert, magasabb absztrakciós szinten a világot önmagunk alkotjuk és változtatjuk folytonosan, a tárgyak jelentése lényegében konst-

¹ Tsenkova, Sasha – Nedović-Budić, Zarica (eds.) 2006: *The Urban Mosaic of Post-Socialist Europe*. Physica Verlag, Heidelberg; Stanilov, Kiril (ed.) 2007: *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformation in Central and Eastern Europe After Socialism*. Springer, Dordrecht; Czaplicka, John – Gelazis, Nida – Ruble, Blair A. (eds.) 2009: *Cities after the Fall of Communism. Reshaping Cultural Landscapes and European Identity*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.

ruált. A második, „Representations of Memories and Powers” című fejezet emlékezetfogalma igen kifinomult.

A következőkben azt várná az olvasó, hogy ezen összetettség alkalmazására, bemutatására kerül sor a második logikai egységben, vagyis a harmadik fejezetben, erről azonban csak részben van szó. A szocialista városokat tárgyaló oldalakon a szerzőt kissé zavarba hozza a történelem, az elvben háttérként szolgáló áttekintésben a szocializmus-konceptió kevésbé differenciált, lényegében a 2007-ben kanonizált sematikus ábrázolást veszi át. A táj értelmezésénél alkalmazni kívánt posztmodern értelmezési keret így részben megbicsaklik, nem tud harmóniába kerülni az antikommunista strukturalizmussal. Ezzel együtt a fejezet nem ötletelen. Egyfelől igen pontosak a szocializmus szakaszaihoz társított, külön számozott és fényképpel illusztrált esettanulmányok, másfelől a szerző rámutat a szocialista projekt befejezetlenségére. Ebből a szempontból különösen a záró alfejezet izgalmas. Czepczynski három, vizuálisan és időben is elkülöníthető szocialista építészetről ír. Az 1940-es évek végétől az 1960-as évek funkcionista időszakig a szocialista városi tájat a terror és a büszkeség épületei uralják. Az időszak legkifejezőbb épületei, a kötetben gyakran az „esküvői tortaként” aposztrofált „népek palotái” egyszerre kívántak politikai központok, kulturális fellegvárak és városképet uraló monumentális formák lenni. Kelet-Berlin, Varsó, Szófia vagy éppen Budapest korai szocialista építészete a győzelem, az új világ megteremtésének lehetősége fölött érzett örömet,

a nemkívánatos elemek megsemmisítésének vágyát és az uralom tényét egyszerre fejezte ki. Mindez két évtizeddel később végletekig túltervezett és túlszabályozott lakásépítési lázba torkollott. A szabályok megkerülésének társadalmi, gazdasági és politikai rutinját tükrözi a számtalan félig befejezett, alapfunkcióit éppen csak betöltő városi lakótelep. Végül az 1980-as évek történeti múlt felé forduló városépítészét és a pozsonyi rádió szokatlan formáját Czepczynski egyaránt a bomlás vizuális jegyének láttatja.

A részletesen bemutatott példák között ott találjuk a magyar Sztálinváros, vagyis Dunaújváros felépítésének – itthon elsősorban Horváth Sándor munkájából ismert – hátterét is. A példák mint jól szerkesztett illusztrációk jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy jól olvasható és befogadható kötet jöjjön létre. A szerző bizonyoságot tesz arról is, hogy az elmúlt években beutazta a térség ipari nagyvárosait Szófiától Belgrádon, Bukaresten, Miskolcon, Dunaújvároson, Pozsonyon és Ostraván át Chemnitzig. A legtöbb példát mindemellett a Czepczynski által „legjobban ismert ország” központjai, Krakkó, Nowa Huta, Varsó és Gdansk szolgáltatják.

A negyedik és ötödik fejezet, a harmadik nagyobb egység tartalmazza azt, amit a könyv címe ígér: a poszt-kommunista átalakulás értelmezését és kibontását. A megfogalmazott tézis az első fejezet elméleti háttéréhez képest egyszerű, ugyanakkor tartalmaz. Czepczynski abból indul ki, hogy a posztszocialista állapot jelenleg is meghatározza a térség városait, vagyis az átmenetiség (*liminality*)

dominál. Ez utóbbi fogalom három különböző szakaszra oszlik: a pusztításra (*elimination*), a tulajdonképeni köztes állapotra (*transition*) és az újrafogalmazási fázisra (*reincorporation*). Ez a felosztás egyben reflektál az első fejezetben kifejtett többszintű definíciós lehetőségre. Az utcanevek megváltoztatása, a szobrok lebontása és elpusztítása a közvetlen mimetikus jelentéssel hozható összefüggésbe, a befejezetlen, illetve kiüresített terek a szocialista alkotók üzeneteinek eltűnését, irrelevanciáját jelzik, míg az új terek jelentései jelenleg konstruálódhatnak. Az utcanevek körüli átalakulást a szerző a Lengyelországban 2007 óta erőteljes anti-kommunista politikai kurzus által hozott új rendeletekkel és azok helyi hatásaival illusztrálja. (Ezzel egyben sikeresen oldja meg azt a dilemmát, hogy anélkül fogalmazza meg kritikáját a Kaczynski-korszakkal szemben, hogy az politizálásnak tűnne.) Az eltüntetés példái közé ezen kívül a berlini fal, illetve a berlini kelet-német kormányzati épület (Köztársaság Palota) lebontása, valamint egyes ismert szobrok lebontása került be. Czepczyński érvelése szerint az átalakulás ezen első lépése számos esetben térbeli ürességet teremtett, s a korábbi tér jellegzetességei lassan kivesznek a városlakók mentális térképéből és emlékezetéből. „Many old icons simply disappeared from public view and people’s minds. The leftover landscapes of emptiness or silence, such as empty pedestals, can be meaningful only for those who dare or care to remember” (114). E folyamatok kapcsán feltűnően kevés magyarországi példát említ a szerző (lénye-

gében csak egy miskolci szobor tűnik fel), miközben például az Osztyapenko-szobor, illetve a budapesti Szoborpark múltja és jelene egy-egy plasztikus érv lehetne a gondolatmenet egyes elemeinek igazolására.

Az eltüntetéssel egy időben azonban megindul az új városkép kialakítása is, valamint a régi nyomainak újszerű használata. Czepczyńskinek határozott tézise van az új tájképi elemekkel kapcsolatban. „The messages more or less clearly coded in the language of buildings and interpretations have changed from ‘proletarian equivalence’ towards ‘civic discourse’ but actually probably closer to ‘arcadia of consumption’” (186). A fejezet ugyanakkor nem egyszerűen a vadkapitalizmus építészeti eredményeinek bírálatát adja, felhívja a figyelmet a globalizáció eredményeként egyedivé vált ikonok újrahasonosítására éppúgy, mint a kommunizmus előtti múlt rekonstrukciójának igényére. Czepczyński végső soron nem csupán a múlt eltörlésével, de a globalizáció kulturális hatásaival szemben is igen kritikus hangot üt meg. Ettől viszont a munka korántsem válik a poszt-szocialista nosztalgia közhelyeinek gyűjteményévé. A hangsúly éppen azon van, hogy a kelet-közép-európai városképet nagyon is egyedi, s folytonosan átalakuló kulturális környezetként kell értelmeznünk.

A munka korlátai főképp abból a körülményből következnek, hogy a szerző egyedül vállalkozott a szintézisre. A nyelvismeret hiánya nyilvánvalóan számos esetben lehetetlenné tette a pontos helyi kontextusok megértését, a megfelelő információk beszerzését.

Nyilván ezzel magyarázható a lengyel és a német példák túlsúlya, vagy a lokális struktúrák közötti különbségek jelölése. Ahogy felvetődik a kérdés, hogy képes-e egyetlen szerző regionális szintézist alkotni, felvetődhet az is, hogy önmagában alkalmas-e egy tudományág a posztoszocialista átalakulás összegzésére.

Mindezzel együtt a kötet igen hasznos és előremutató. Czepczynski

gondolatcsomagjain és példáin keresztül képes a látás új képességével felruházni az olvasót. Ezzel, legalábbis a posztoszocializmus posztmodern értelmezése terén, meglehetősen világos pályát jelöl ki a történészek és a földrajztudomány már sokszor fölvetett együttműködése számára.

Balogh Róbert